

HRVATSKI OTOCI - GLAVNE GEOGRAFSKE I GEOPOLITIČKE ZNAČAJKE

DAMIR MAGAŠ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 911.2(497.5)+911.3(497.5):32
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno : 1996-10-07
Received

Članak razmatra osnove suvremene znanstvene spoznaje o hrvatskim otocima. Autor obrađuje najbitnije pokazatelje geografskog i geopolitičkog prostora ovih otoka i značajke današnjeg vrednovanja otočnog položaja. Istaknuti su glavna obilježja prometnog sustava, odnos matične zemlje i otočke samouprave, kulturne i lingvističke specifičnosti, značenje teritorijalnog mora i morskih granica, opskrbe i dotacija, te odnos prema zaštiti okoliša i objekata prirode. Posebno je istaknuto geopolitičko značenje ovih otoka za Hrvatsku.

Osnovna prostorna i geografska obilježja

Hrvatski otoci su u nizu dužine oko 450 km položeni ispred hrvatske obale Jadrana. Čine glavninu istočnojadranskih otoka. Broj otoka i otočića je 718 a još je 389 hridi i 78 grebena, ukupno 1185. Ukupna površina im je 3.300 km² (oko 5,8% hrvatskog kopnenog teritorija), a dužina obale 4.057,2 km. Među njima 20 otoka ima površinu veću od 20 km², a još njih 57 površinu od 1,00-20,00 km².¹

Najveći su otoci Krk (409,9 km²), Cres (404,3 km²), Brač (394,6 km²), Hvar (299,7 km²), Pag (284,6 km²) i Korčula (276,0 km²). Stanovništvom su najbrojniji - prema popisu iz 1991. - Korčula (17.038), Krk (16.402), Brač (13.824), Hvar (11.459), Rab (9.205) i Lošinj (8.134).²

Naseljenost datira od najstarijih vremena ljudskog postojanja, s tragovima i ostacima od kamenog doba do danas. Neki od otoka spominju se već kod Grka, zatim Rimljana, a njihova liburnska i ilirska osnova ostavila je traga u brojnim

¹ ZARH, 1992, 64.

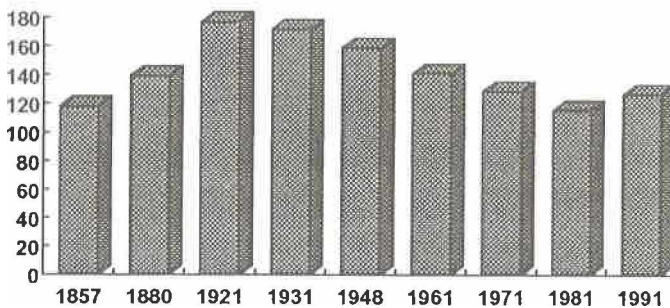
² Isto, 64, 80.

prapovijesnim i povijesnim ostacima. Naseljeno je 67 otoka, a povremeno još oko 15.

Sredinom 19. stoljeća imali su ovi otoci 117.000 stanovnika. Porast broja žitelja brz je do početka 20. stoljeća, za vrijeme austro-ugarske uprave.³ Početkom 20. st. imali su ovi otoci u 303 naselja 176.000 stanovnika.⁴ Opadanje broja stanovnika obilježava razdoblje monarhističke i komunističke Jugoslavije, slično kao i u mnogim drugim dijelovima Hrvatske. Razlog tome su ponajviše snažni valovi iseljavanja, pa 1981. godine ovi otoci imaju tek 116.000 stanovnika.⁵ U najnovije vrijeme ponovno je zabilježen porast, tako da su 1991. godine imali 128.000 žitelja.⁶ Taj porast također treba s oprezom prihvatiti, budući da je odraz preciznijeg popisa privremeno odsutnog pučanstva.

pučanstvo

000

Sl. 1. Broj stanovnika hrvatskih otoka u popisnim godinama 1857.-1991.

Fig. 1. Number of Croatian island population in census years 1857-1991.

Najveće otočko naselje je Mali Lošinj (6.566 st. 1991.), na sjevernom otoku Lošinju, a slijede Vela Luka (4.464 st.), Blato (4.093 st.) i Korčula (3.232 st.) na južno položenoj Korčuli.⁷ Među 303 samostalna statistička naselja danas ima 35 gradova i naselja gradskog tipa, te 268 seoskih naselja. Otoci su naseljeni mahom hrvatskim katoličkim pučanstvom.

Noviji pokazatelji o pučanstvu pokazuju da je istaknuta značajka otočnog prostora vrlo loša dobna struktura (više od 12% osoba sa 60 i više godina starosti, manje od 30% mladih osoba do 19 godina starosti). Uz to, gotovo 10% pučanstva popisanog 1991. godine bilo je privremeno odsutno, boraveći i radeći u stranim zemljama.⁸

³ I. LAJIĆ, 1994, 27; the data is for census year 1857.

⁴ ISTI, 26.; the same as in the note 1, 80; the data is for the census year 1910.

⁵ ZARH.

⁶ Isto.

⁷ Isto., 74-76.

⁸ SYC, 1993, 482-491.

Jedan znanstveni rad koji obrađuje demografska obilježja hrvatskih otoka posljednjih tridesetak godina obuhvatio je analize cjelokupnog pučanstva uključivši njegovo prirodno i mehaničko kretanje. Obrada je pokazala da je najčešći pokazatelj kretanja broja stanovnika depopulacija uzrokovana negativnim selidbenim kretanjima, niskom rodnošću i visokom smrtnošću. Ipak, postoji i izražena polarizacija dobivenih pokazatelja. Stalna, najčešće istaknuta depopulacija obilježava naselja i zascoke otočkih unutrašnjosti s jedne strane, dok je blagi porast broja pučanstva zapažen u gradskim naseljima.⁹

Reljefno, ovi otoci su oblikovani uglavnom nakon posljednje oledbe u pleistocenu. Tada su morem potopljene niže zone koje ih razdvajaju međusobno i od kopna. Radi se geološki o uzdignućima bora čiji se hrptovi pružaju usporedno s obalom u tzv. dinarskom smjeru. Ove forme reljefa poznate su kao "dalmatinski" tip obale. Visine ne prelaze 778 m koliko ima najviši vrh (Vidova gora na otoku Braču).

Klima otoka je tipična sredozemna, aridnija i toplija na južnim, a svježija na sjevernije položenim otocima, gdje su izražene i submediteranske značajke. Najniže temperature u siječnju su u prosjeku 6-8°C, a najviše - obično u srpnju - između 23°C i 26°C, a rastu od sjeverozapada prema jugoistoku. A i količina padalina postupno raste od jugoistočnih (750-800 mm/god.) prema sjeverozapadnim otocima (1.000-1.200 mm/god.).¹⁰

Vode na ovim otocima ima malo: površinskih voda je izuzetno malo, posebice tekućica. Od slatkovodnih jezera značenjem i veličinom se ističe Vransko jezero na Cresu. Ima i nekoliko pojava slanijih jezera (Dugi otok, Mljet). Na većim otocima istaknuta je hidrologija podzemlja krša koja je oblikovala više atraktivnih speleoloških objekata. S njom su povezane i pojave vrulja, brojnih izvora, zdenaca, sifona, jama i sl.

Tla su zastupljenija samo u proširenjima tipa polja u kršu i udolinama, a tek rijetko prekrivaju veće površine pojedinog otoka (Susak, Unije). Osnova su siromašnog otočkog poljodjeljstva s najistaknutijim uzgojem maslina, loze, povrtnica, žitarica, smokava, maraške, badema i dr.

U skladu s krškom osnovom terena i sredozemnim klimatom je i živi svijet. Fitogeografske značajke određene su sredozemnim raslinjem (zajednice s hrastom crnikom), uglavnom zastupljenim s degradiranim formama zbog stoljetne preiskorištenosti. Životinjski svijet je znatno oskudniji nego na susjednom kopnu.

Siromašna krška osnova s pašnjačkim kamenjarama osnovica je uzgoja sitne stoke, naročito ovaca.

Administrativno-politički ovi otoci ne formiraju posebnu županiju (provinciju), već su administrativno sastavni dio 7 županija čija su središta na kontinentu. Najveći dio otoka gravitira kopnenim središtima u Rijeci, Splitu, Zadru, Dubrovniku i Šibeniku koji su ujedno i središta priobalnih županija. Veći otoci su samostalni u crkvenom pogledu. Katolički biskupi stoluju u Krku (za sjeverne veće otoke Rab, Krk, Lošinj, Cres, dio Paga i susjedne manje) i u Hvaru (za otoke na južnom dijelu Hvar, Brač, Vis, Šolta i susjedne manje). Prije su

⁹I. LAJČIĆ, 1994, 25.

¹⁰T. ŠEGOTA, 1988, 413, 467.

biskupi stolovali i u Osoru (Cres - Lošinj), Rabu i u Korčuli, što očito ukazuje na značenje ovih otoka u srednjem vijeku sve do početka 19. stoljeća.

Promatrajući hrvatske otoke prema osnovnim pokazateljima insularnosti, nameće se niz teza koje ukazuju da ovi otoci niti izdaleka danas ne koriste sve mogućnosti razvoja. To je uzrokovano određenim ograničavajućim faktorima među kojima su gospodarska vezanost za komunistički sustav u 20. st., uloga otoka kao refugija stanovništva s nestabilnog kopna, nerješena vodoopskrba, prometa i infrastrukture i usitnjenost, najvažniji.

Suvremeno vrednovanje insularnosti, tj. geografske činjenice okruženosti morem sa svih strana

Vrednovanje insularnog položaja može se najizravnije provesti analizom gospodarske situacije i strukture. Neki od hrvatskih otoka razvili su značajnu turističku djelatnost još s kraja 19. st., a neki tek u najnovije vrijeme (Rab, Lošinj, Hvar, Krk, Pag, Brač, Hvar, Korčula, Murter, Ugljan, Cres, Lopud). Pojedini su ostvarili tek prve korake u razvoju turizma (Dugi otok, Mljet, Šolta, Vis, Šipan, Koločep, Iž). Ova djelatnost svakako je omogućila da se osipanje stanovništva ublaži i zaustavi. Industrija je karakteristična samo za naseljenije otoke: brodogradnja i remont brodova (Ugljan, Lošinj, Korčula), prerađivačka industrija (Korčula, Krk), i proizvodnja ribljih konzervi (Dugi otok, Vis, Brač, Korčula). Poljoprivreda je zadržana samo u najpovoljnijim zonama i tamo gdje je više stanovnika, ali je najveći dio poljoprivrednih površina napušten iza II. svjetskog rata. Ističe se jedino maslinarstvo, dok su vinogradarstvo (Korčula, Hvar), ovčarstvo (Pag), povrtlarstvo (Ugljan) i druge grane zadržane tek sporadično. Ribarstvo je vezano za riboprerađivačke pogone na otocima ili kontinentu (Dugi otok, Ugljan, Vis, Brač, Korčula, Cres i dr.). Marikultura je razvijena na zadarskim otocima (Ugljan, Pašman). Noviji razvoj vezan je i za izrastanje nautičkog turizma. Neke dobro organizirane marine i turističke luke ujedno su i vodeće točke nautičkih ruta duž jadranske obale uključivši i ove djevičanske otoke. Najvažnije su Punat na Krku, Žut u Kornatima, Hramina na Murteru, Cres, Veli Iž itd. Hrvatske je otoke 1989. godine posjetilo 1,6 milijuna turista koji su ostvarili 14,5 milijuna turističkih noćenja (9 noćenja u prosjeku po posjetitelju). Tada je bilo 39,5 tisuća kreveta u hotelima, 94,6 tisuća u privatnom smještaju itd. Kapaciteti su premašivali broj stanovnika. Rat je gotovo isključio turističko poslovanje 1991. godine, ali se otad turistička djelatnost na otocima postupno popravlja.¹¹

Budući da su hrvatski otoci sastavni dio države, ovdje se ne može govoriti o posebnim područjima poput *paradis fiscal, commerce hors taxes* ili sl. jer mlada država zbog ratnih prilika nije mogla dopustiti ovakove uvjete na otocima. Za stanovnike na otocima tek su uvedene pojedine povlastice u prometu. S time je u svezi i vrlo slaba razvijenost ovih otoka u oblasti novčarstva, poslovnih aktivnosti i sl. Atraktivni i manje naseljeni dijelovi hrvatskog otočja nastoje afirmirati prednosti sačuvane prirode. Nacionalni parkovi su na Kornatima, vrlo privlačnoj usitnjenj skupini otoka kod Zadra, na Mljetu (SZ dio otoka), te Brijunima ispred

¹¹ V. MIKAČIĆ, 1994, 520.

istarskog dijela države, gdje je bila Titova predsjednička rezidencija, a danas su otvoreni za posjetitelje. Park prirode "Telaščica" je na Dugom otoku. Ovi zaštićeni prostori također omogućuju određene oblike valorizacije otoka i zadržavanja stanovništva.

Premda otoci čine vrlo mali dio hrvatske nacionalne ekonomije, posljednjih godina, nakon uvođenja tržišne ekonomije, bilježe pozitivne pomake. Godine 1989. bilo je na otocima 181 hrvatsko poduzeće, tj. 3,1%, a 1991. čak 398. ili 2,4% (Hrvatska 5.873 i 16.504).¹² Uočava se relativno opadanje udjela otoka 1991. godine.

Neki gospodarstvenici dokazuju kako je otočko gospodarstvo, posebice sitna industrija, pokazalo veću učinkovitost od onog na kopnu, jer na otocima nije bilo mogućnosti za razvoj velikih baznih postrojenja koja su redovito bila najveći gubitnici u hrvatskom gospodarstvu. S druge strane nediferencirani masovni turistički promet i opskrba bili su najveći u predratnim godinama, a to se obilježje značajno odrazilo na slabu učinkovitost većih turističkih poduzeća.¹³

Problemi i izazovi prometa

Na hrvatskim otocima još uvijek ima malih otoka čije potrebe za kvalitetnim prometnim povezivanjem nisu zadovoljene. Suprotno, pojedini otoci, posebice veći i oni bliže obali povoljno rješavaju svoje prometne probleme. Suvremeno zračno povezivanje rezultira izgradnjom novih međunarodnih zračnih luka na Krku, Lošinj, Hvaru i Braču. Mostovni spojevi pretvorili su neke otoke u velike poluotoke (Krk, Murter, Čiovo, Vir, Pag) ili ih međusobno spajaju (Cres - Lošinj, Ugljan - Pašman). Premda motorna vozila plaćaju taksu za prijelaz preko mosta kopno - otok Krk, koji je najveći otok u Hrvatskoj i jedini s takvom obvezom, promet je, potaknut i snažnim industrijskim pogonima (DINA, kemijska industrija), vrlo frekventan. Pomorske veze znatno su više usmjerene prema regionalnim (županijskim) središtima na kontinentalnoj obali (Split, Zadar, Rijeka, Dubrovnik, Šibenik) i na trase najkraćih trajektnih veza s kopnom. Dužobalna hrvatska trajektno putnička veza Rijeka - Zadar - Split - Dubrovnik, koja ljeti produžuje i prema Albaniji i Krfu, dodiruje tek nekoliko otoka (Rab, Hvar, Korčula i Mljet). Pojedini otoci u turističkoj sezoni imaju i direktne hidrokrilne i druge, stalne ili turističke veze s hrvatskom i talijanskom obalom (Lošinj, Dugi otok, Hvar i sl.). Neki otoci razvili su i samostalna poduzeća pomorskog prometa (Lošinj, Rab, Korčula, Vrgada) i u njemu su 1990. ostvarivali 15,4% ukupnog prihoda u Hrvatskoj.¹⁴ Ukupno je 29 trajektnih pruga na kojima je 1989. prevezeno oko 1,4 mil. vozila i više milijuna putnika.¹⁵ Dužina javnih cesta na 23 otoka je 1.246 km, od čega je bilo sa suvremenim kolovozom 1.145 km. Magistralnih cesta bilo je 121 km, regionalnih 590 km i lokalnih 535 km. Računa se da je ukupna dužina cesta oko 1.500 km.¹⁶

¹² V. ŠONJE, 1994, 52.

¹³ Isto, 51.

¹⁴ Isto, 59.

¹⁵ Na istom mjestu.

¹⁶ I. LEGAC - D. MLINARIĆ, 1994, 86.

Teškoće i troškovi vezani za otočni položaj

Prvenstveno se radi o teškoćama vezanim za prometno povezivanje i rješavanje infrastrukture. Za stanovnike otoka prijevoz je skup, plovila su često zastarjela, a nekoliko malih otoka je zbog nedostatka brodskih pruga sasvim depopuliralo (Biševo, Škarda, Šćedro, Srakane V. i M.). Na otocima se vrlo teško i skupo izgrađuju vodoopskrbni i elektroopskrbni sustavi. Dok su ipak svi naseljeni otoci opskrbljeni električnom energijom, vodoopskrbu je na suvremen način riješilo samo nekoliko većih otoka (Lošinj, Cres, Krk, Pag, Rab, Korčula, Hvar, Brač i dr.). Problemi odvodnje također sve više se pojavljuju i na otocima. Velike su teškoće zdravstvene zaštite i školovanja, posebice na malim otocima koji su mnogi bez liječnika i bez škole. Srednje škole su samo na većim otocima, kao i jači zdravstveni objekti. U hitnim slučajevima ipak su predviđene intervencije i pomoć policijskih i vojnih brzih brodova ili čak zrakomlata. Dio ovih teškoća koje pogađaju otočane, naravno, pogađa i posjetitelje. Turisti su također katkad suočeni s problemima otočnog položaja u svezi s opskrbom koja je često limitirana, sporošću prometa, bezvodicom, udaljenošću od najbližeg liječnika. Ipak, velik dio turista unaprijed je svjestan ovih ograničenja, i dapače, upravo želi odmor i boravak u okolnostima udaljenim od okolnosti suvremena života urbanih aglomeracija.

Kontinentalna država i otočna autonomija

Hrvatski otoci nisu samostalna provincija, tj. županija. Oni su autonomni samo u najnižem stupnju lokalne samouprave. Novom upravno - teritorijalnom podjelom Hrvatske od 1993. g. organizirani su u niz malih općina (ukupno 37).¹⁷ Na većim i naseljenijim otocima ima po nekoliko općina (na Braču 7, na Krku 6 i 1 grad, na Hvaru i Korčuli po 3 i po 1 grad, na Pagu i Ugljanu po 2, na Visu po 1 i 1 grad). Manji ili slabije naseljeni otoci sa susjednim otocima čine jednu općinu (Dugi otok, Šolta, Mljet, Lastovo, Rab, Lošinj, Cres, Pašman, Vir). Redovit je slučaj da manji otoci pripadaju općini na većem susjednom otoku ili ponekad čak i općini sa središtem na kontinentu (šibenski otoci, dijelovi zadarskih, dubrovačkih i sl.). Osamostaljenjem hrvatske države mnogi otoci su dobili vlastitu općinu (prije ih je bilo ukupno samo 9), što je potaklo pozitivne procese samoorganiziranja i rješavanja lokalnih pitanja.

Kulturološka i lingvistička obilježja

Otoci su u Hrvatskoj sačuvali i odnjegovali posebne oblike i varijante hrvatskog jezika budući da je pučanstvo od ranog srednjeg vijeka mahom hrvatsko. Karakterizira ih stari izričaj koji ima dosta sličnosti s jezikom koji se govorio u hrvatskim krajevima u srednjem vijeku. Izbjeglički valovi s nemirnog susjednog kopna odrazili su se u manjem broju turcizama i hungarizama, a romanizmi su ostaci iz antike ili rezultat kasnijih veza s talijanskim kopnom. Svaki otok je osobit po svom izgovoru, koji može biti pod većim ili manjim utjecajem susjednoga kopna. Slično je i s kulturnim naslijeđem. Hrvatski otoci su riznica

¹⁷ SYC, 1993, 482-491.

spomenika, naročito crkvenih i samostanskih iz razdoblja starohrvatske države i širenja kršćanstva naročito od 9. stoljeća nadalje. Stariji su spomenici zapravo ostaci antičkih kultura naročito razdoblja rimske uprave u Iliričkim provincijama Dalmaciji (južni dio) i Liburniji (sjeverni dio). Mnogi kulturni običaji iz erkenog i svjetovnog života sačuvani su do danas. Ponovnim osamostaljenjem hrvatske države oni dobivaju na značenju i intenziviraju se. Također jača izdavačka djelatnost na lokalnom narječju, što središnja državna vlast ne sputava, dapače podupire, budući da je narodnosna svijest otočkog pučanstva izuzetno razvijena. Kako ipak nema posebnog jezika na otocima, nije se dosad pokazala potreba za dvojezičnom praksom, ni na nekim sjevernim otocima, na kojima je u prošlosti bilo nešto talijaniziranih Hrvata i doseljenih Talijana, koji su mahom abdicirali iza II. svjetskog rata. Njihov mogući povratak u slobodnoj Hrvatskoj ne bi bitno promijenio stvari, budući da bi oni činili tek ispod 5% pučanstva u jednoj komuni (Lošinj) te bi uživali prava nacionalne manjine prema državnom ustavu.

Za očuvanje kulturnih i tradicionalnih vrijednosti na ovim otocima, kao i u cijeloj Hrvatskoj, presudnu ulogu odigrala je rimokatolička crkva, posebice staro pravo Hrvata da u crkvenom životu upotrebljavaju izvorno pismo glagoljicu kao i hrvatski jezik, što je u latinskoj crkvi bio izuzetak. Na dva otoka (Krk, Hvar) nalaze se biskupska središta za veće otoke sjeverne i srednje skupine. Ostali otoci vezani su za nadbiskupska središta u Splitu i Zadru te biskupska u Šibeniku i Dubrovniku. Ukupno je na otocima oko 170 rimokatoličkih župa (Krak 51, Hvar 45, Zadar 41, Dubrovnik 17, Split 10, Šibenik 6) sa 180 svećenika i redovnika, 20 muških i 40 ženskih samostana (oko 200 sestara). Crkva je ostavila znatnog traga u umjetnosti: graditeljstvu, slikarstvu, glazbi, književnosti i sl.

Teritorijalno more i pomorske granice - geopolitički aspekti

Hrvatski otoci značajni su za određivanje pomorskih granica Hrvatske, naročito sa susjednom Italijom. Udaljenost nekih hrvatskih otočića od obale kontinenta (Palagruža, Jabuka) uvjetovala je znatnu širinu pripadajućeg obalnog mora, a unutarnje morske vode također su površinski značajne. S Italijom je sporazumno određena granica epikontinentalnog pojasa dviju zemalja. S obzirom na aktualnu površinu Jadrana ovdje nema naročitog značenja Konvencija iz Montego Baya (1982.). Dok je postojala SFR Jugoslavija, neki od otoka imali su, zbog strateških razloga, velika ograničenja prema mogućnosti razvoja turizma i pristupa stranaca. Tako na otoke Vis i Lastovo, gdje su bila jaka vojno - pomorska uporišta, nije bio dopušten pristup stranaca.

I nova država Hrvatska također ima interesa da valorizira te otoke u vojno-strateškom pogledu, ali ona nije barem zasada uvela tako stroga ograničenja, već je ukinula prethodna koja su ometala razvoj. Manja vojna uporišta nalaze se i na drugim otocima i imaju tipično obrambeno obilježje. Hrvatski otoci su stoljećima značajno mjerilo događanja na hrvatskom kopnu i širem prostoru jugoistočne Europe, naročito na Balkanu. Oni su često bili refugij za ratne prognanike i izbjeglice s kontinenta. Najveći valovi doseljavanja na otoke s kopna trajali su od kraja 15. do kraja 17. stoljeća u doba otomanskih osvajanja u Bosni, Hrvatskoj i Ugarskoj, upravo u vrijeme sloma Ugarsko-Hrvatskog i prethodno Bosanskog

Kraljevstva. Hrvatsko kraljevstvo, opstavši tada samo u manjem dijelu tzv. *reliquie reliquiarum* ili *antemurale christianitatum*, dok su ostali teritorij zauzele Turska u zaobalju i Venecija u primorju, okrnjeno je ušlo u Austrijsku carevinu, kasnije Austro-Ugarsku carevinu. Hrvatski su otoci, unatoč stranoj upravi i doseljavanju s kontinenta, sačuvali kroz stoljeća upravo hrvatski jezik, tradiciju i kulturu, što se može objasniti njihovom posvemašnjom izolacijom premda su u neposrednoj blizini obali. Ne može se međutim negirati i jak utjecaj Zapada, iz hrvatskih jadranskih gradova i gradova s talijanskog poluotoka.

Suvremeno vrijeme ratova u bivšoj Jugoslaviji (1991.-1994.), koji se manifestiraju nečuvanim istjerivanjem Hrvata i Bošnjaka i drugih, kako bi se stvorila tzv. velika Srbija, također se odražavaju i na hrvatske otoke. Veliki broj emigranata našao je utočište na hrvatskim otocima, čiji su smještajni, uglavnom turistički objekti, iskorišteni za njihov boravak. Također, mnoge obitelji iz napadnutih hrvatskih gradova na Jadranu (Zadar, Dubrovnik, Šibenik, Biograd) sklonile su djecu i starije osobe na otoke. Radilo se najviše o obiteljima podrijetlom s nekog od otoka, ili onima koje tamo imaju vikendice, često o prijateljima i sl. Priljev emigranata, osim što je donio teškoće otocima, omogućio je oživljavanje školstva, trgovine i zdravstvene službe. Neke već više godina zatvorene otočke škole bile su ponovno otvorene, a kod većine je trebalo pojačati kadar. Kratko vrijeme otoci su bili pod prometnom blokadom flote JNA koja se ipak povukla u baze na otoku Visu i Lastovu, a zatim, dokraja prisvojena od Srbije i Crne Gore, prema Boki Kotorskoj. Geostrateško značenje hrvatskih otoka u razrješavanju krize na teritoriju Bosne i Hercegovine i Hrvatske postaje sve veće. O tome svjedoči nazočnost flota stranih sila u Jadranu, premda se one ponajviše oslanjaju na svoje vojne arsenale (nosači zrakoplova i sl.).

Ovdje je potrebno spomenuti da velika brojnost i raznolikost otoka omogućuju i otpor agresorskim snagama. To je posebno dolazilo do izražaja u borbama protiv turske flote, u II. svjetskom ratu (u partizanskoj taktici), a i u najnovijim ratnim događanjima krajem 1991., kada velika i brojna flota, prisvojena od Srba, nije imala šanse suprotstaviti se otporu malih pojedinačnih brodice lokalnog stanovništva.

Opskrbna politika i politika pomoći otocima

Neki mali hrvatski otoci nisu izdržali razdoblja slabe opskrbljenosti i nepovezanosti s obližnjim većim otocima ili s kopnom (Škarda, Šćedro, Biševo, Svetac, Srakane Male i dr.). Oni su danas nenaseljeni ili imaju tek po nekoliko starih stanovnika koji žive u izolaciji i osami. Ipak većina otoka imala je veće granice izdržljivosti, što im je omogućilo da prebrode najteža razdoblja i zadrže minimalni vitalitet.

Hrvatski otoci na žalost nisu mogli računati, barem dosad, na veće beneficije iz Europske unije budući da Hrvatska nije njezina članica. Sama Hrvatska nastoji s nekoliko programa unaprijediti stanje na otocima. Osnovan je Centar za razvoj otoka koji raspoređuje određena sredstva na aktualne programe razvoja. Ipak najveći teret razvoja leži na samim lokalnim vlastima u pojedinoj otočkoj općini. Već duže vrijeme razmišlja se o poreznim olakšicama, ali one nisu,

barem u nekoj prepoznatljivoj veličini dosad primjenjene. Hrvatska je član regionalne zajednice Alpe - Jadran, gdje je bilo određenih ideja o pomoći otocima na Jadranu, koje su rezultirale nekim investicijskim aktivnostima na većim otocima (zračne luke i sl.).

Doživljavanje otočne izoliranosti od strane otočana

Sindromi izoliranosti i okruženosti morskim prostranstvom tim su jači što je broj stanovnika pojedinog otoka manji, što su njegove prometne i druge infrastrukturne veze slabije i što je prostorno udaljeniji od kopna. Bliskost kontinentalne obale ovdje ipak ne rezultira tako jakim osjećajima odsječenosti i napuštenosti kao na udaljenim oceanskim otocima. Pojedini mali otoci (Susak, Sestrunj i dr.) mogu biti primjeri za istraživanje situacija koje formiraju posebne mentalne sklopove i reakcije, fizionske upove, načine ophodnje itd. Zanimljivo je da su zbog nedostatka otočkih cesta, sve donedavno, naselja na nekim otocima bila međusobno vrlo izolirana, više povezana s centrom na kontinentu nego s nekim naseljem na samom otoku. Primjeri za to su uzduženi otoci: Dugi otok, Pašman, Mljet. Možda je stoljetna izloženost pljačkama pirata i gusara na nekim otocima rezultirala urođenom dozom opreza prema strancima, ali i velikim gostoprimstvom prema poznatom prijatelju?

Problemi okoliša na otocima

Hrvatski otoci su sve do izbijanja surove agresije Srba koristili svoje potencijale u turizmu i drugim spomenutim granama. To je prvenstveno bilo moguće jer su sačuvali razmjerno visoku razinu kakvoće okoliša. Čisto more, bezbroj tihih uvala, autohtona vegetacija, mala primjena kemikalija u poljoprivredi, slaba naseljenost itd., svojstva su koja obilježavaju hrvatske otoke i danas. Ipak, daleko od toga da nema određenih problema. Zasad ne postoji koncept rješavanja otpada na otocima, već svaki otok to pitanje rješava zasebno, oslanjajući se prvenstveno na autopurifikativna svojstva mora, spaljivanje ili, što je rjeđi slučaj, odvožnju otpada na neku kopnenu deponiju. Posebno je pitanje otpada teško rješivo na malim, udaljenim otocima. Na ovim otocima, osim otpada koje stvara samo pučanstvo prisutan je još jedan vid onečišćenja. Obale otoka, posebice koje gledaju na otvoreni Jadran, često su napadnute otpacima koje more nanese s brodova koji se kreću iz jadranskih luka ili prema njima. Tako stradava više manjih privlačnih uvala.

Obale hrvatskih otoka mjestimično su napadnute i neprimjerenim vidovima izgradnje, naročito kuća za odmor. Ipak, s obzirom na dužinu obala, može se tvrditi da taj vid izgradnje nije takav da bi ozbiljnije narušio cjelovit dojam atraktivnosti obala ili da se ne bi na neki način mogao uklopiti u krajobraz.

Ljetni požari su također značajan problem u zaštiti pojedinih otoka, budući da su intervencije u makiji, borovim šumama ili autohtonim šumama hrasta crmike vrlo teške.

Važan problem okoliša na hrvatskim otocima je i zapuštanje poljoprivrede, a s time u svezi pojave erozije tla, mijenjanje krajobraznih odlika i divljanje

raslinja. Pretežno staro pučanstvo, naročito na malim otocima, nije u mogućnosti samo se nositi s tim problemima.

Država je zaštitila dijelove hrvatskog otočja proglašavajući najprivlačnije i najznačajnije dijelove zaštićenim objektima prirode ili pak štiteći pojedinačne kulturne spomenike i naseljene cjeline. Na ovim otocima su 3 nacionalna parka (N.P. "Brioni", N.P. "Kornati", N.P. "Mljet") i jedan park prirode (P.P. "Telašćica" na Dugom otoku i susjednim otočićima). Također ima veći broj objekata niže kategorije.

Osjećaj ovisnosti o kontinentu i odnosi središte - periferija

Blizina kontinentalnog kopna i ostale spomenute značajke, posebice njihova longitudinalna položajnost, što je vidljivo iz prethodnog razmatranja, čini hrvatske otoke u potpunosti ovisnima o kopnu. Luke na kopnu dnevno opskrbljuju otoke s različitim robama i namirnicama, a glavni centri odlučivanja nisu smješteni na otocima. To je razlog da se na otocima sve više razvija osjećaj "ovisnog opstanka", a tome doprinose i loši demografski pokazatelji (izrazito učešće starih godišta u ukupnoj populaciji, manjak pučanstva mladeg od 20 godina itd.). Manjak reproduktivnog pučanstva često stvara okolnosti koje rezultiraju beznađem i nevjericom u budućnost, posebice kod malih usamljenih naselja. Dosad su učinjeni tek prvi koraci poboljšanja ovakovog dugogodišnjeg stanja. Jedan od hrvatskih sociologa vidi rješenje ove situacije u atribuiranju otocima, kao jednoj od hrvatskih razvojnih jezgri, njihova izgubljena identiteta.¹⁸

Očekivani uspjeh glavnih i ostalih većih regionalnih središta odlučivanja u ostvarivanju razvoja i na otocima, mogao bi biti omogućen tek primjenom disperznog razvojnog koncepta. Ovaj, zbog dobro poznatih okolnosti u Hrvatskoj, tek treba biti ozbiljno primijenjen.

LITERATURA:

- LAIJIĆ, I., 1994. - Pučanstvo hrvatskih otoka: posljednjih trideset godina (The Population of the Croatian Islands: Last Thirty Years), *Strategija održivog razvitka hrvatskih otoka*, Zbornik radova, Hvar.
- LEGAC, I. - MLINARIĆ, D., 1994. - Ceste u razvitku otoka (Roads and the Island Development), *Strategija održivog razvitka hrvatskih otoka*, [zbornik radova], Hvar.
- MIKAČIĆ, V., 1994. - Otočni turizam Hrvatske (Island Tourism in Croatia), *Društvena istraživanja*, 12/13, Zagreb.
- ROGIĆ, I., 1994. - Hrvatski otoci: sjećanje na pet razvojnih ograničenja (Croatian Islands: Remembering Five Development Constrains), *Društvena istraživanja*, 12/13, Zagreb.
- SYC-93, 1993. - *Republika Hrvatska, Statistički ljetopis*, (Republic of Croatia, Statistical Yearbook, SYC-93), Zagreb, 482-491.
- ŠEGOTA, T., 1988. - *Klimatologija za geografe* (Climatology for geographers), Zagreb.

¹⁸I. ROGIĆ, 1994, 444.

- ŠONJE, V., 1994. - Deskriptivna analiza ekonomske strukture hrvatskih otoka (Economic Structure of The Croatian Islands: A Descriptive Analysis), *Strategija održivog razvitka hrvatskih otoka*, [zbornik radova], Hvar.
- ZARH, 1992. - *Zemljopisni atlas Republike Hrvatske (Geographical Atlas of Republic of Croatia)*, Zagreb.

Damir Magaš: CROATIAN ISLANDS - MAIN GEOGRAPHICAL AND GEOPOLITICAL CHARACTERISTICS

S u m m a r y

The paper takes into consideration the basis of the contemporary knowledge of the Croatian islands. The author has presented the essential features of geographical and geopolitical space and the characteristics of evaluating the insular position. The characteristics of traffic system, the relation between the continental state and insular autonomy, cultural and linguistic peculiarities, territorial sea and maritime borders, supply and help policy and environment problems have been pointed out. Special attention has been paid to geopolitical significance of these islands in the Adriatic.

Translated: DAMIR MAGAŠ